

Restauratie Middelburgse getijdemolen

GERARD BAIJENS

Als we in Nederland aan molens denken, gaan onze gedachten in de eerste plaats uit naar windmolens. Ook de watermolen is bij ons bekend, maar hoe staat het met onze kennis over de getijdemolens van zuid-west Nederland en Vlaanderen? Toegegeven, er zijn geen werkende exemplaren meer aanwezig, maar eeuwenlang zorgden zij ervoor dat bij windstilte toch kon worden gemalen.

De drooggezette schutsluis. Het 200 jaar oude metselwerk en de evenoude eikehouten balken verkeren in uitstekende staat.

Getijdemolens werden evenals de alom bekende watermolens aangedreven door waterkracht. Het verschil tussen beide typen is dat de gewone watermolens altijd door kunnen blijven draaien, zolang er water door de beek of rivier stroomt, terwijl getijdemolens afhankelijk zijn van de eb- en vloedbeweging. Men liet bij vloed via een spuiwerk de achter de molen gelegen boezem of houwer volstromen met water uit de haven. Op hoogwater werd het spuiwerk afgesloten en tijdens de eb werd het water via de molen teruggevoerd naar de haven. Op deze manier kon de molen per getij 4 à 5 uur werken. Omdat een getij iets meer dan 12 uur duurt, kon per etmaal ongeveer 9 uur worden gemalen. De getijdemolens waren bedrijfszekerder dan windmolens. De wind kan het laten afweten, het getij is er altijd. Getijdemolens kwamen in ons land vrijwel alleen voor in het zuidelijk deltagebied, omdat daar het getijverschil groot genoeg is om een voldoende capaciteit te garanderen. Het getijverschil in de Middelburgse haven bedroeg destijds ruim 2 meter. De getijdemolen is geen Nederlandse uitvinding, al in het begin van onze jaartelling kende men in Irak het

gebruik van op het getij werkende korenmolens.

In het deltagebied

In het Nederlandse deltagebied waren in de 15de eeuw ruim 20 getijdemolens in gebruik. Twee ervan stonden in Middelburg. Beide betrokken zij het benodigde water uit een grote spuiboezem met de toepasselijke naam 'Molenwater', die op haar beurt werd gevoerd door het water in de havens. Van de ene molen bestaan nog slechts restanten van de brug over het spuiwerk, maar van de andere, die was opgenomen in een groter waterbouwkundig werk, is veel meer bewaard gebleven. Hij was met zijn waterrad met een diameter van 8 meter de grootste in zijn soort van Nederland. De molen was via de binnengracht aan het Molenwater gekoppeld. Sinds 1763 was in dit complex ook een schutsluis opgenomen, zodat het uit drie delen bestond: een schutsluis, de getijdemolen en het spuiwerk. Deze spuisluis werd ook gebruikt voor het schoonspoelen van de havens. Hiertoe liet men bij vloed de achtergelegen spuiboezem vollopen. Men sloot de sluisdeuren, om deze bij laag water weer te openen. Hierdoor stroomde

het water met grote kracht door de haven, die a.h.w. werd 'geschuurd'; de grond werd losgewoeld en stroomde naar zee. Over de schutsluis lag een brugje, dat leidde naar de aan de overzijde gelegen gevangenis. Dit brugje werd door de Middelburgers het Spinhuisbrugje genoemd. Zo rond het jaar 1500 moet de molen er al hebben gestaan, maar de eerste duidelijke tekening stamt uit 1763, het jaar dat de schutsluis werd gebouwd. Bij de molen hoorde een gebouw, dat lange tijd het kantoor was van gemeentewerken en nu dienst doet als praktijkhuis van een dierenarts. Dit molenhuis werd enkele jaren geleden gerestaureerd.

Het getij verdween

De molen heeft tot ongeveer 1850 dienst gedaan. Door het verzanden van de haven verminderde het getijverschil, dat helemaal verdween toen rond 1870 het Kanaal door Walcheren in gebruik werd genomen. Er kwam toen een vast waterpeil in de Middelburgse haven, die inmiddels sterk aan belangrikheid had ingeboet. Het schutsluisje bleef dienst doen omdat aan de daarachter gelegen binnengracht een belangrijke houthandel was gevestigd, die zijn hout over het water aanvoerde. Na het vertrek van de houthandel naar het industrieterrein raakte het sluis- en molencomplex in verval. De schutsluis werd afgesloten door een gronddam.

Restauratie

Het gemeentebestuur van Middelburg besloot vorig jaar tot restauratie van de schutsluis en conservering van de resten van de getijdemolen en de spuisluis. De grote vraag was de kwaliteit van het onderwater gedeelte. Dat bleek na droogzetting erg mee te vallen. De arduiner hardsteen, het metselwerk en het eikehout, daterend van de laatste restauratie, 200 jaar geleden, verkeerden nog in perfecte staat. Het maalgat, de waterradkelder en het molengebouw met maalkelder zijn nog volledig intact. De spuisluis was gedeeltelijk volgestort met grond.

De nieuwe sluisdeuren (vloeddeuren).

Hier heeft vermoedelijk in het verleden een calamiteit plaats gehad, waardoor deuren en een gedeelte van het metselwerk zijn weggeslagen. Deze situatie blijft ook na de restauratie ongewijzigd. De schutsluis is gerestaureerd als keerluis, met nieuwe azobé sluisdeuren, die door middel van Hollandse kaapstanders kunnen worden bediend. De kerende functie van de sluis is nog steeds actueel. Wanneer het kanaal-

peil wordt verlaagd moeten de ebdeuren worden gesloten om het peil in de binnengracht te kunnen handhaven. Bij eventuele calamiteiten aan de sluisen te Vlissingen dient het tweede stel deuren, de vloeddeuren, als tweede waterkering.

Gestileerd rad

Dankzij de restauratie wordt de werking van het hele systeem inzichtelijk. De plaats van de ondergrondse

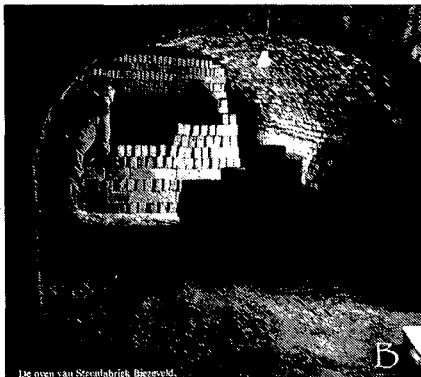
Het gehele complex met v.l.n.r. het maalhuis, het gewelf van de molen, met boven de grond het gestileerde rad, het gewelf van het spuiwerk, de schutsluis met geopende deuren en uiterst rechts de nieuwbouw van het gerechtsgebouw.

gewelven wordt in de bestrating weergegeven. De gewelven zelf zijn waar nodig gerepareerd. Op het sluisterrein wordt het waterrad, dat half boven de grond uitstak, schematisch weergegeven door middel van een stalen boog met een middellijn van 8 meter. In de bestrating is met rode klinkers aangegeven welke weg het water volgde dat het schoepenrad liet draaien. Op het sluisterrein, dat als wandelgebied is ingericht, vertellen informatiepanelen het verhaal van de sluis. De oude olielantaarn, die werd geplaatst tijdens de nieuwbouw in 1763 zal weer worden teruggeplaatst en de mogelijkheid bestaat dat de Spinhuisbrug ook weer terugkomt, nu als voetbrug naar het nieuwe, nu nog in aanbouw zijnde gerechtsgebouw. De monumentenstad Middelburg betaalde bijna 1 miljoen gulden voor de restauratie en conservering van zijn enige waterbouwkundige monument, dat uniek is op industrieel archeologisch gebied.

Gerard Baijens is PR-medewerker van de PC Heemschut Zeeland

Steenfabriek
Biezeveld
levert:

Ijsselformaat handvorm
Rijnformaat handvorm
Vechtformaat handvorm
Friesche drieling handvorm
Hilversums formaat handvorm
Utrechts plat handvorm
Profielen handvorm
Vormstenen handvorm
Plavuizen handvorm
Kloosterformaten handvorm
en alle andere bakstenen
voor restauratie **op maat.**

De oven van Steenfabriek Biezeveld.

B

Steenfabriek Biezeveld B.V.

Fabriek van handvormstenen en verglaasde plavuizen
Lange Weistraat 25
5331 LH Kerkdriel
Telefoon 04183-1719 B.g.g. 04704-2920

**UW
HUIS IN
DE WOLKEN**

met goten, daken en wanden in zink, RVS, koper, lood en aluminium.
Specialist in: dubbele staande fels en roeven daken.

Vraag vrijblijvend
offerte en inlichtingen
voor heel Nederland.

Bronkhorst
metaaldakgroep
noordlaren (gr)

Gebr. Bronkhorst bv
Lageweg 41
9479 PA Noordlaren (Gr.)
Tel. 05905-91455 (4 lijnen)
Fax 05905-92581
Postbus 150
9470 AD Zuidlaren (Dr.)